

О. А. Єрмакова

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, відділ міжрегіонального економічного розвитку Українського Причорномор'я

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

© Єрмакова О. А., 2016

Досліджено нагромадження соціального капіталу економічної системи. Проаналізовано стан соціального капіталу в Україні та виявлено позитивні та негативні чинники, які впливають на його нагромадження. Визначено пріоритети державної політики нагромадження соціального капіталу в Україні та її регіонах.

Ключові слова: соціальний капітал, людський капітал, інституційне середовище, благополуччя населення, економічна система.

O. Iermakova

Institute of Market Problems and Economic and Ecological Research of NASU

SOCIAL CAPITAL AS AN IMPORTANT FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE AND ITS REGIONS

© Iermakova O., 2016

The methodical approach to assess the accumulation of social capital on the basis of its three components is proposed: 1) resource component (human capital); 2) environmental component (social, psychological and institutional environment); 3) effectiveness component (the level of welfare). This methodical approach allows to investigate not only its resource component, but also the ability to correct and effective usage of available resources, taking into account the positive effects of synergy and complementarity.

Accumulation of social capital is revealed in the growth of social interaction in society. Effective usage of social capital depends on the purpose of its use: the higher accumulation of positive social capital, and the smaller the accumulation of negative social capital - the higher the efficiency of the usage of social capital. The highest efficiency of social capital achieved in the consolidation of joint and individual goals and, ideally, closer to the social optimum – when achieving of individual goals is tend to achieving of common goals, and vice versa – the subordination of the interests of economic processes to human development interests.

Accumulation of social capital in Ukraine and its regions are influenced by such positive factors as: 1) a high level of human development, 2) a high level of interpersonal trust; and negative factors as: 1) the low level of public confidence in the state and legal institutions, 2) unfavorable business environment, 3) nominal membership in non-governmental organizations and their low influence, 4) low standard of living.

Effective usage of social capital in Ukraine are influenced positively by the prevalence of social norms related to volunteer work. Obstacles to the effective usage of social capital are:

1) the unfavorable state of social norms such as religious and low culture of philanthropy among wealthy citizens, 2) the clan-oligarchic model of the economy.

Public policy priorities of accumulation of social capital in Ukraine and its regions are identified as the following: improving the quality of governance and its accountability; interterritorial cooperation of communities; intersectoral partnership in the development policy of regional governance and increase of social responsibility. The task of social intersectoral interaction could be achieved by local development partnerships.

Key words: social capital, human capital, institutional environment, welfare, economic system.

Постановка проблеми

Для України, яка перебуває в стані реформування багатьох сфер суспільного життя, важливо задіяти ресурс соціально-економічного зростання, втілений у міжособистісних відносинах високої якості, заснованих на довірі та співпраці між індивідами – соціальний капітал.

Доведено, що покращення в рівні довіри та зростання громадської взаємодії призводить до росту валового внутрішнього продукту, а з іншого боку – зростання рівня довіри зумовлюється покращенням показників ефективності в судовій сфері, падінням корупції, зменшенням бюрократії, послабленням податкового тиску.

Як показує досвід країн-лідерів соціально-економічного розвитку, головною передумовою стрімкого національного розвитку є симбіоз державного, громадянського та економічного векторів. Переконливим прикладом є суттєве прискорення соціально-економічного розвитку країн – Східноазійських тигрів (Південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру, Гонконгу), який пояснюється не лише мобілізацією ресурсів капіталу та праці. Важливим є те, що урядами цих країн здійснювались також заходи, спрямовані на мобілізацію соціального капіталу, зокрема такі як полегшення та вирівнювання доступу до освіти та інформації, зниження соціальної нерівності, співпраця держави та бізнесу тощо.

Проте треба зазначити, що розвиткові сприяє лише позитивний соціальний капітал, метою нагромадження якого є інтереси суспільства, а не обмеженої групи людей – олігархічних кланів, мафіозних та корупційних угруповань тощо.

З огляду на вище зазначене, доцільним є дослідження особливостей нагромадження соціального капіталу в Україні та її регіонах та виявлення механізмів його акумуляції та ефективного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Соціальний капітал та його роль в економіці досліджена в працях багатьох вчених, серед яких П. Бурдье [1], Дж. Коулман [2], Д. Норт [3], Р. Патнем [4], Ф. Фукуяма [5], В. І. Чаленко [6], а також наші співвітчизники – Б. В. Буркинський, В. Ф. Горячук [7], Т. А. Заяць [8] та багато інших. Багато міжнародних організацій та наукових центрів розглядають у своїх дослідженнях соціальний капітал як чинник економічного розвитку, зокрема такі організації, як Світовий банк, Організація економічного співробітництва та розвитку, Всесвітній економічний форум, Тілбурзький університет (Нідерланди), Інститут Legatum (Велика Британія) та багато інших.

Водночас недостатньо дослідженим залишаються питання стану соціального капіталу та визначення перспектив його нагромадження в Україні та її регіонах.

Постановка цілей

Дослідження соціального капіталу та перспектив його нагромадження в Україні та її регіонах зумовлює постановку таких цілей:

- дослідити нагромадження соціального капіталу економічної системи;
- дослідити стан соціального капіталу в Україні та її регіонах та виявити позитивні та негативні фактори, які впливають на його нагромадження;
- визначити пріоритети державної політики нагромадження соціального капіталу в Україні та її регіонах.

Виклад основного матеріалу

За визначенням Світового банку, соціальний капітал – це інститути, відносини та норми, які формують якісно та кількісно соціальну взаємодію, і соціальний капітал виокремлюється поряд з виробничим, фінансовим, людським та природним капіталами.

Соціальний капітал є суспільним благом, але створюється вільним і раціональним індивідом для досягнення власних вигод. Нагромадження соціального капіталу проявляється в зростанні соціальної взаємодії у суспільстві та зумовлено взаємодією двох складових: людського капіталу та інституційного середовища. Цей процес передбачає соціальний контракт, набір соціальних норм, соціальних обмінів і, отже, деякий базовий рівень довіри. Економічне значення соціального капіталу полягає в тому, що він зменшує витрати на координацію спільної діяльності, замінюючи контракти, формальні правила та бюрократичні процедури відносинами довіри, засвоєними професійними стандартами, етикою спілкування – тими неформальними нормами, які передаються культурними традиціями та освітою. Як і інші форми капіталу, соціальний капітал приносить дивіденди лише у разі його активного використання: обміну, інтеріоризації та екстеріоризації.

Процес нагромадження соціального капіталу економічної системи може бути представленим єдністю трьох його складових: 1) ресурсна складова (людський капітал); 2) середовищна складова (соціально-психологічне та інституційне середовища); 3) результативна складова (рівень добробуту населення) (рис. 1).

Рис. 1. Складові процесу нагромадження соціального капіталу економічної системи

Ці складові співіснують взаємно, обумовлюють одна одну і проявляються під час використання як триєдина сутність процесу нагромадження соціального капіталу. Тому дослідження впливу стану інституційного середовища на нагромадження соціального капіталу має здійснюватись на основі трикомпонентного методичного підходу.

Кількісна оцінка впливу стану інституційного середовища на нагромадження соціального капіталу можлива на основі порівняльного аналізу оцінок ресурсної складової і результативної складової: якщо економічний агент/регіон/країна має високі значення показників ресурсної складової і низькі – результативної, то середовищна складова оцінюється низько. Аналогічний аналіз можливий шляхом порівняння середовищної та результативної складових. Цей підхід до визначення і оцінки соціального капіталу ґрунтується на дослідженнях В. І. Чаленко [6] та є, на

наш погляд, найточнішим з методологічного погляду, оскільки він вводить до досліджуваного поняття не тільки його ресурсну складову, але і спроможність до правильного та ефективного використання наявних ресурсів з урахуванням позитивних ефектів синергії та компліментарності.

Ефективність використання соціального капіталу для суспільства залежить від цілей його використання: що вище нагромадження позитивного соціального капіталу, та що менше нагромадження негативного соціального капіталу, то вище ефективність використання соціального капіталу. Формулу ефективного використання соціального капіталу наведено нижче:

$$CK^+ > CK^- \rightarrow \max,$$

де CK^+ – позитивний соціальний капітал; CK^- – негативний соціальний капітал.

Позитивним соціальним капіталом є той, метою нагромадження якого є інтереси суспільства, а негативним – той, нагромадження якого пов'язано із використанням соціальної взаємодії в інтересах обмеженої групи людей та суперечить інтересам людей за межами цієї групи. Наприклад, соціальний капітал індивіда може допомогти йому під час влаштування на роботу. Але в суспільстві, побудованому виключно на зв'язках, особисті якості індивіда, зокрема професійні, ніякої ролі вже не відіграють. Це називається трайбалізмом, непотизмом, або кумівство. Прикладом негативного соціального капіталу можуть бути кримінальні групи Ку-Клус-Клан чи Сицилійська мафія, де прийняті норми є абсолютно протилежними принципам демократичної держави і саме їх існування є загрозливим.

Найвища ефективність використання соціального капіталу досягається в умовах консолідації спільних та індивідуальних цілей і, в ідеалі, наближення до соціального оптимуму – коли досягнення індивідуальних цілей веде до досягнення спільних цілей, і навпаки – підпорядкування економічних процесів інтересам розвитку людини.

В Україні наявна ситуація, коли показники людського капіталу є високими, а рівень добробуту – низький, а отже середовищна складова є неефективною. Дефіцит соціального капіталу в Україні є суттєвою перешкодою на шляху здійснення запланованих реформ.

Розглянемо кожну зі складових соціального капіталу в Україні детальніше.

I. Ресурсна складова – людський капітал.

Ресурсна складова процесу нагромадження соціального капіталу є свого роду “базовим елементом” для його формування. Люди є ключовою метою та найбільшим важливим детермінантом і чинником соціального й економічного розвитку. Щорічно Програмою розвитку ООН розраховується Індекс людського розвитку для країн світу. За цим індексом Україна входить до групи країн із високим рівнем розвитку людського капіталу та посідає 83 місце в світі серед 187 країн. Водночас у регіональному розрізі мають місце диспропорції з цим показником: найвище значення Індeksu людського розвитку має місце в Харківській, Чернівецькій, Львівській, Закарпатській областях та АР Крим. Водночас у більшості областей України значення Індeksu людського розвитку є нижче середнього та низьке [9].

II. Середовищна складова формування соціального капіталу охоплює соціально-психологічне та інституційне середовища.

Соціально-психологічне середовище проявляється у вигляді соціальних норм та рівня довіри у суспільстві. Згуртованість суспільства спільними цілями, цінностями, нормами та взаємною довірою обумовлює рівень інституційної сприйнятливості та ефективності політики, спрямованої на соціально-економічний розвиток. За оцінкою Інституту Legatum (Велика Британія) українці є достатньо ізольованими, із низьким рівнем залученості до суспільного життя за межами родини, із середнім рівнем соціальної довіри. Значення показників проявів соціальних норм в українському суспільстві наведено в табл. 1.

Аналізуючи ці показники, можна зробити висновок, що в Україні міцними є сімейні цінності – кількість одружених перевищує середньосвітовий рівень, та великий відсоток тих, хто може поклатися на родичів та друзів – 89,6 %. Українці демонструють високий відсоток тих, хто залучається до волонтерської роботи – 26,3 %. За цим показником Україна входить до двадцятки найкращих серед країн світу. Це є свідченням готовності українців здійснювати особисті інвестиції у розвиток суспільства, реалізуючи свої здібності у вигляді неоплатних послуг. Натомість фінансові

інвестиції у розвиток суспільства у вигляді благочинності є незначними – лише 9,0 %, поясненням чого є низький життєвий рівень населення та низька соціальна відповідальність бізнесу. Невисоким є відсоток українців, що відвідують церкву – 28,6 %. Натомість релігійність є важливим чинником громадянського суспільства із високим рівнем нагромадження соціального капіталу, оскільки впливає на усі сфери суспільного життя. Зокрема, високий рівень хабарництва, неефективність державного управління та, як наслідок, неефективне використання соціального капіталу частково є наслідком низької релігійності суспільства, неієвості внутрішніх моральних законів, що веде за собою неієвості правових норм суспільства.

Таблиця 1

**Деякі показники проявів соціальних норм
в українському суспільстві в 2014 р.; % респондентів, які відповіли “так”**

Показники проявів соціальних норм в українському суспільстві	Україна	У світі (у середньому)
Виділяли кошти на доброчинність за останній місяць	9,0	28,9
Допомагали незнайомцю за останній місяць	35,4	48,9
Одружені	55,6	50,4
Відвідували церкву	28,6	49,2
Можуть покластиись на родичів та друзів	89,6	79,9
Довіряють більшості людей	30,7	24,2
Залучались до волонтерської роботи за останній місяць	26,3	20,9

Джерело: [10]

Довіра у суспільстві є важливим компонентом соціально-психологічного середовища. З одного боку, на рівень довіри впливають соціальні норми, а з іншого – інституційне середовище, зокрема індивідуальне сприйняття ефективності державного регулювання. Дослідження Інституту Legatum, виявили, що малоєфективне державне управління в Україні має низький рівень громадської довіри: лише 21,1 % українців довіряють державній владі, 10,2 % підтримують дії влади у подоланні бідності. Рівень корупції в Україні перевищує середній показник у світі та становить 83,3 %. Низький рівень довіри в Україні й іншим державним інститутам, зокрема судовій гілці влади довіряють лише 18,2 %, тоді як у світі в середньому цей показник становить 52,6 %. У чесність виборів в Україні вірять 20,5 % українців [10].

Інституційне середовище нагромадження соціального капіталу становить систему суспільних інститутів: державно-правових, економічних, соціально-культурних (наука, освіта, мистецтво), інститутів громадянського суспільства (професійні об’єднання, громадські організації тощо). Взаємозв’язки в системі суспільних інститутів розвиваються як по вертикалі (між державою та іншими суспільними інститутами), та горизонталі (міжсекторна взаємодія). Крім того, державно-правові інститути та інститути громадянського суспільства є двома полюсами розвитку інституційного середовища, та потребують знаходження балансу між ними, оптимального для певного суспільства.

Державно-правові інститути впливають на усі компоненти соціального капіталу, зокрема і на усі суспільні інститути. Тому неефективне державне управління є суттєвою перешкодою на шляху нагромадження соціального капіталу. Україна в міжнародному порівнянні має найгірші результати за показниками довіри, незалежності судової системи, ефективності правової системи під час врегулювання суперечок, надійності роботи правоохоронних органів, хабарництва та фаворитизму в рішеннях чиновників (рис. 2).

Такий стан державно-правових інститутів в Україні перешкоджає нагромадженню соціального капіталу, так, наприклад, в умовах корумпованості та фаворитизму мінімізується взаємозв’язок між особистими та професійними якостями індивіда та його матеріальним благополуччям, тобто інституційне середовище не сприяє капіталізації людського ресурсу.

Головним показником зрілості інститутів громадянського суспільства є не кількість громадських організацій, а залучення населення до їхньої діяльності. У країнах з розвинутим

громадянським суспільством відповідна доля населення становить, як правило, 10–15 %. Характерною рисою України, як втім і всього пострадянського простору є розрив номінального і активного членства в громадських організаціях. За даними останнього Всесвітнього дослідження цінностей (World Values Survey), в Україні найчисленнішими є профспілки та релігійні організації, водночас саме ці організації демонструють найбільший розрив між формальним і реальним членством; найменш численними організаціями є союзи споживачів, благодійні та екологічні організації (табл. 2).

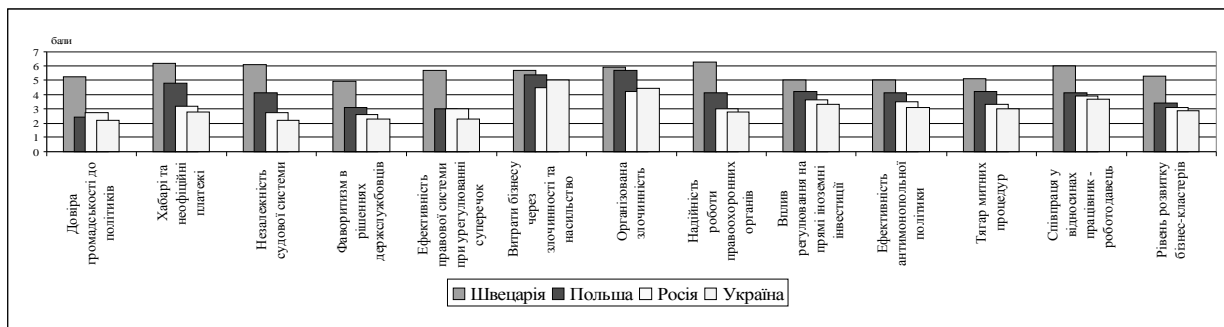

Рис. 2. Показники взаємодії "бізнес-держава" в Україні та деяких країнах світу в 2013 р.
Джерело: [11]

Таблиця 2

Залученість населення України до діяльності громадських організацій

Громадські організації	Доля населення, залученого до громадських організацій, %	
	всього	активно
Релігійні	11,9	4,3
Спортивні та дозвілля	7,4	3,7
Освітні гуртки	4,4	1,6
Профспілки	14,5	2,7
Політичні партії	4,7	1,2
Екологічні	1,4	0,3
Професійні об'єднання	3,2	0,7
Благодійні	2,8	0,8
Союзи споживачів	2,0	0,8

Джерело: [12]

Отже, громадські організації в Україні не мають необхідного впливу на соціально-економічний розвиток держави та регіонів. Діяльність громадських організацій відбувається в складних умовах обмежених ресурсів для їхньої життєдіяльності. Багато громадських організацій існують за рахунок міжнародних грантів. Залежність громадських організацій від міжнародних грантів породжує контрпродуктивну конкуренцію між неурядовими організаціями за джерела фінансування. У цій конкуренції кращі шанси мають великі організації, які мають досвід роботи і мають налагоджені зв'язки із закордонними донорами. Вони можуть відтіснити на другий план локальні ініціативи.

III. Результативна складова.

Результативна складова процесу нагромадження соціального капіталу є відображенням кінцевого результату реалізації наявних можливостей. Так, результативна складова — це цільова характеристика процесу нагромадження соціального капіталу. Важливість цієї складової і доцільність її виокремлення підтверджується тим, що її збільшення, своєю чергою, сприяє розвитку інших складових (ресурсної та середовищної). Результативна складова, будучи результатом кількісних і якісних змін, містить потенціальні можливості виходу на новий рівень функціонування, як самого соціального капіталу, так і системи загалом.

Інтегральним індикатором результативної складової є рівень добробуту населення. Інститутом Legatum щорічно розраховується Індекс благополуччя, який охоплює більшість країн світу. Індекс благополуччя складається із восьми суб-індексів: економіка, підприємництво та можливості, державне управління, освіта, охорона здоров'я, безпека, особиста свобода, соціальний капітал. Україна за Індексом благополуччя Legatum посіла в 2014 р. 63 позицію зі 142 країн та увійшла в групу країн із середнім рівнем Індeksu благополуччя. Порівняно із 2013 р. Україна покращила свій рейтинг за цим індексом на одну позицію. Рейтингові позиції України серед країн світу за складовими Індeksu благополуччя Legatum в 2014 р. такі: економіка – 70 позиція, підприємництво – 57, державне управління – 121, освіта – 42, здоров'я – 77, безпека – 54, особиста свобода – 103, соціальний капітал – 40. Найкращі позиції України за суб-індексами соціального капіталу та освіти, а найбільше відставання за суб-індексами державного управління та особистої свободи [10].

Задачі державної політики в сфері нагромадження соціального капіталу можна систематизувати за теорією ієрархії потреб, запропонованою А. Маслоу [13]. За його оцінкою фізіологічні потреби середньостатистичного громадянина задовольняються на 85 %, екзистенційні – на 70 %, соціальні – на 50 %, престижні – на 40 %, самовираження – на 10 %.

З метою дослідження задоволеності потреб мешканців Українського Причорномор'я в червні 2013 р. відділом соціально-економічного розвитку приморських регіонів Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України проведено соціологічне опитування через соціальні Інтернет-мережі. Зіставлення результатів соціологічного опитування щодо задоволеності потреб мешканців Українського Причорномор'я та середньостатистичного громадянина за оцінкою А. Маслоу (рис. 3), виявило протилежні пропорції: потреби наших співвітчизників у базових потребах та безпеці є слабко задоволені, натомість рівень задоволення потреби в належності до суспільства, повазі, пізнанні є високим.

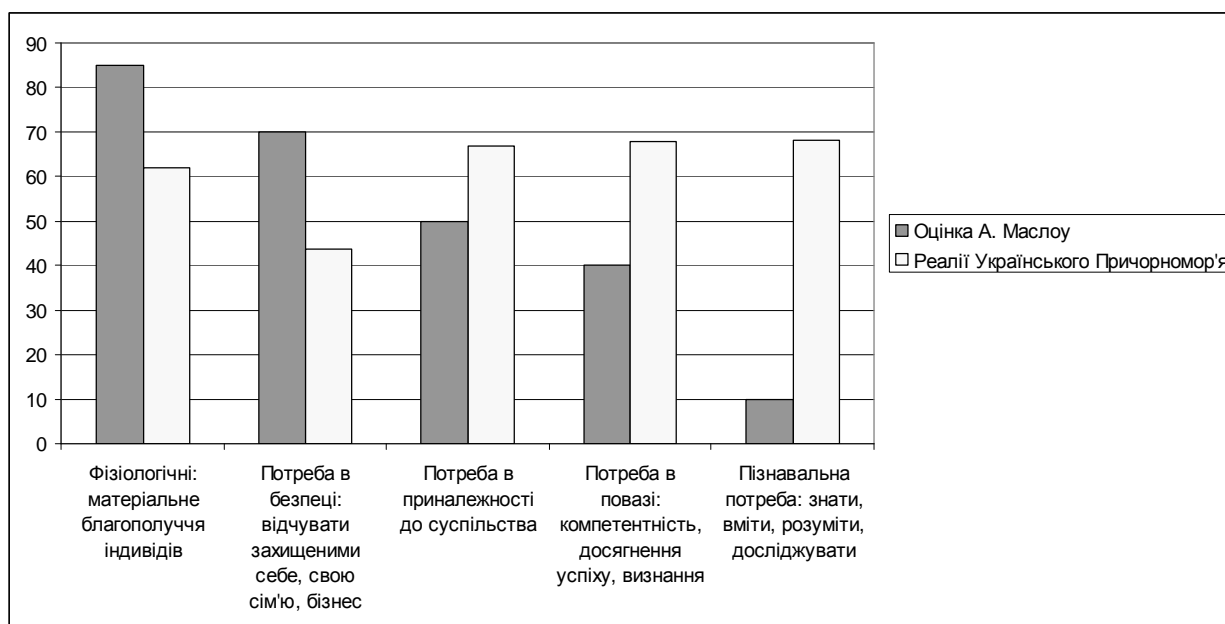

Рис. 3. Зіставлення результатів соціологічного опитування щодо задоволеності потреб жителів Українського Причорномор'я та середньостатистичного громадянина за оцінкою А. Маслоу

На основі вищенаведеного аналізу стану соціального капіталу в регіонах України можна виокремити такі пріоритети державної політики нагромадження соціального капіталу України:

I. Загальнонаціонального рівня – пріоритети цього рівня спрямовані на нагромадження соціального капіталу за вертикальним каналом, що передбачає підвищення якості державного управління та підзвітність органів влади народу. Низька якість державного управління пригнічує процес нагромадження соціального капіталу, що в результаті призводить до соціальних вибухів. Народний спротив владі, який відбувся в Україні в листопаді 2013 – лютому 2014, було спричинено

використанням владою вертикального каналу для нагромадження негативного соціального капіталу – суспільства, організованого на принципах кумівства. Пріоритетами нагромадження соціального капіталу загальнонаціонального рівня є такі:

1) розбудова правової держави та системи судочинства. Громадяни повинні відчувати правовий захист держави і розраховувати на справедливе вирішення їх проблем правовим шляхом, що надасть їм відчуття захищеності. Злочин і справедлива та неминуча кара мають бути нерозривні, незважаючи на посади та статки. Необхідним є забезпечення верховенства права, подолання корупції в судовій системі;

2) підвищення рівня життя населення. На тлі низького реального рівня доходів громадян та соціальних стандартів в Україні відбувається процес глибокого розшарування суспільства, що перешкоджає економічному зростанню, послаблює результативність заходів у боротьбі з бідністю, призводить до соціального напруження та перешкоджає розвитку середнього класу;

3) збереження і розвиток системи освіти і науки, що є запорукою розвитку як соціального капіталу, так і держави загалом. Значна частина освітнього процесу полягає в отриманні соціальних навичок. Освіта знижує рівень насилля та підвищує довіру в суспільстві;

4) патріотичне виховання молоді – це є базовим пріоритетом нагромадження соціального капіталу та розвитку регіонів та держави загалом, оскільки висока якість соціальних відносин досягається в суспільствах, об'єднаних національною ідеєю.

II. Регіонального рівня – пріоритети цього рівня спрямовані на нагромадження соціального капіталу за горизонтальним каналом, що передбачає зниження транзакційних витрат та спроможність до самостійного, без участі держави, вирішення суспільних проблем. Розглянемо цю групу пріоритетів, що спрямована на розвиток міжтериторіальної та міжсекторної взаємодії.

1. Розвиток демократії участі (партисипативної демократії) – зміцнення соціальної єдності та підвищення громадянської свідомості мешканців регіону шляхом залучення до розроблення і реалізації регіональної політики розвитку. В Україні залученість громадськості до розроблення регіональної політики розвитку є слабкою. Фактично єдиною можливістю громадян України вплинути на політику розвитку, яка впроваджується на території, де вони мешкають, є голосування під час виборів – представницька демократія. Водночас, надзвичайно важливо забезпечити узгодженість політики регіонального розвитку через залучення партнерів, які представляють територіальне самоврядування, неурядові, підприємницькі, наукові та інші організації та безпосередньо громаду. Це потребує створення інституціоналізованої форми соціального партнерства, участі громадськості у розробленні політики регіонального урядування. Головною метою створення так званого “форуму регіонального розвитку” є забезпечення широкого представництва соціальних партнерів у консультуванні та координуванні на регіональному рівні діяльності, пов'язаної з впровадженням політики регіонального розвитку. Механізмами та інструментами досягнення цього пріоритету є: громадські слухання, збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи, органи самоорганізації населення, громадська експертиза, консультації з громадськістю, зокрема через створення форумів розвитку села, міста, регіону та впровадження електронного урядування.

2. Підвищення соціальної відповідальності бізнесу – залучення підприємств регіону та місцевої еліти до вирішення нагальних соціальних потреб місцевості. Задачу розвитку міжсекторної соціальної взаємодії покликано вирішувати партнерства розвитку місцевості, які є загально визнаним унікальним майданчиком, який об'єднує рівною мірою усі сторони. Як правило, до таких партнерств входять представники місцевих органів влади, бізнесу, депутати у парламент від зазначеного округу, представники навчальних закладів, громадських організацій, чинних агентств регіонального розвитку та інших інститутів розвитку територій, торгових та промислових палат, служб зайнятості та інші. Партнерства розвитку місцевості можуть створюватись у різноманітних формах: соціальні консорціуми або корпорації місцевого розвитку, агентства підтримки місцевих підприємств, фонди соціально орієнтованих інвестицій або фонди місцевих громад тощо. У країнах, де міжсекторне партнерство набуло широкого розвитку, з метою акумуляції соціально орієнтованих інвестицій створюються відповідні фонди місцевих громад.

Фонди місцевих громад – неурядові благодійні структури, які акумулюють соціально орієнтовані інвестиції, які надаються у вигляді грантів на впровадження ініціатив з вирішення соціально важливих місцевих проблем. Враховуючи до складу керівних органів фонду представників усіх трьох основних секторів суспільства – влади, бізнесу та некомерційних організацій, фонди місцевих громад забезпечують об'єднання громадських та адміністративних ресурсів, трудових ресурсів волонтерів, фінансових ресурсів донорів в інтересах розвитку території.

3. Розвиток міжтериторіальної співпраці – взаємодія муніципалітетів, районів, областей через об'єднання громадами зусиль та ресурсів (фінансових, кадрових, земельних, інформаційних тощо) з метою отримання обопільної користі, забезпечуючи тим самим можливість реалізації спільними зусиллями великих проектів, які були б не під силу для окремих громад [14].

Висновки

1. Нагромадження соціального капіталу взаємодії влади, бізнесу та громади є важливим компонентом зміцнення українського суспільства і необхідною передумовою ефективності здійснення соціально-економічних реформ у державі.

2. Нагромадженню соціального капіталу в регіонах України загалом сприяє: високий рівень людського розвитку, високий рівень міжособистісної довіри, розповсюдженість соціальних норм, пов'язаних із волонтерською роботою. Водночас суттєвими перешкодами нагромадження соціального капіталу є: низький рівень довіри суспільства до державно-правових інститутів, несприятливе бізнес-середовище, номінальне членство в громадських організаціях та низька їхня впливовість, недостатня соціальна відповідальність бізнесу та низький рівень життя населення.

3. Пріоритетами державної політики нагромадження соціального капіталу в Україні та її регіонах визначено такі: підвищення якості державного управління та підзвітність органів влади народу; міжтериторіальна співпраця громад; міжсекторне партнерство у розробленні політики регіонального врядування та підвищенні соціальної відповідальності бізнесу. Задачу розвитку міжсекторної соціальної взаємодії покликано вирішувати партнерства розвитку місцевості.

Перспективи подальших досліджень

Обґрунтовані науково-практичні засади нагромадження соціального капіталу в Україні та її регіонах будуть використані у подальших дослідженнях щодо впровадження інструментів і механізмів практичної реалізації задач новітньої регіональної політики.

1. Бурдые П. *Формы капитала* / П. Бурдые // *Экономическая социология*. – 2002. – № 5. – С. 60–75.
2. Коулман Дж. *Капитал социальный и человеческий* / Дж. Коулман // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 3. – С. 122–139.
3. Норт Д. *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики*. – М., Фонд экономической книги “Начала”. – 1997. – С. 18.
4. Патнем Р. *Процветающая комьюнити, социальный капитал и общественная жизнь* / Р. Патнем // *Мировая экономика и международные отношения*. – 1995. – № 4. – С. 77–86.
5. Фукуяма Ф. *Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию* / Фукуяма Ф. – М., 2008. – 730 с.
6. Чаленко В. И. *Некоторые подходы к оценке величины социального капитала экономической системы* / В. И. Чаленко // *Сфера услуг: инновации и качество*. – 2011. – № 1.
7. Букринський Б. В., Горячук В. Ф. *Капіталізація економіки регіонів України*. – Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2014.
8. Заяць Т. А. *Концепція соціального капіталу в стратегії розвитку регіонів* / Т. А. Заяць // *Економіка і регіон*. – 2011. – № 30. – С. 108–113.
9. *Статистичний бюлетень “Регіональний людський розвиток”* [Електронний ресурс]. – Державний комітет статистики України. – 2012. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
10. *The 2014 Legatum Prosperity Index* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.prosperity.com>.
11. *The Global Competitiveness Report*. – World Economic Forum, 2014.
12. *World Values Survey* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAanalyzeIndex.jsp>.
13. Maslow A. H. *Motivation and Personality (3d ed.)* / A. H. Maslow. – NY : Addison-Wesley, 1987.
14. Єрмакова О. А. *Зовнішньоекономічна діяльність регіону: інституційні важелі вдосконалення : монографія* / О. А. Єрмакова ; Одес. нац. екон. ун-т. – Одеса : Інтерпрінт, 2014. – 312 с.